

Є. ЄВГРАФОВА

суддя Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ,
кандидат юридичних наук

УДК 340.114

Проблема істини в правовій науці та практиці

Стаття присвячена розгляду найбільш значущих теоретичних аспектів істини в правовій науці та практиці. Аналізується стан розробки теми істини в науках теорії і філософії права, дана критична оцінка характеристики істини як властивості права (правових норм). Не сприймається також позиція вчених щодо характеристики права як системи лише істинних норм. Підкреслюється об'єктивність істини; тільки адекватно і точно сформульоване знання про неї є істинним. У соціально-правовій реальності істину потрібно встановити. Наголошується, що будь-яке спотворення знання про істину робить це знання неістинним, хибним, у тому числі знання про право і державу.

Ключові слова: істина, право, істинні правові норми, об'єктивність, дійсність, хибне, юридичний факт.

Проблемність теми. Визнаючи право незалежно від його розуміння об'єктивним соціальним явищем, навіть на рівні гіпотези, головне, на нашу думку, полягає в пізнанні його істинності. У зв'язку з цим підкреслимо, що встановлення істини у праві є одним із найважливіших і чи не найскладніших завдань, постійно вирішуваних правовою наукою в процесі пізнання соціально-правової реальності. Адже набуті істинні знання щодо права, як і держави,

потрібно перевести в практичну площину державного будівництва, законотворення і правозастосовної діяльності. Сама ж проблема істини в праві (правових нормах) або рух наукового пізнання до неї не можуть бути розв'язані остаточно, якщо це пізнання не досягне такого свого результату, яким, на нашу думку, мало бути *беззаперечне праворозуміння*. Інакше кажучи, як слушно зазначає Є. Андрос, «усвідомлення істини набуває рис завершеного циклу

в тому випадку, коли істинні результати пізнання стають надбанням духовного життя суспільства й індивіда, виступають фактом духовної біографії людини, мають для нього особистий смисл, переходячи із форми знання у форму переконання та світовідчуття і проявляючись у такому інтегрованому вигляді, як «світосприйняття людини» [1, с. 81].

На цей час було б передчасно стверджувати про значні успіхи чи вагомі результати в розробці теми істини у правовій науці. Разом із тим ця тема виникла не на порожньому місці. На сьогодні є певні напрацювання у цьому напрямі, в яких зроблені важливі кроки на шляху філософсько-теоретичного осмислення проблеми: «що є істина у праві?». У зв'язку з цим одним із ґрунтовних її досліджень свого часу стала докторська дисертація В. Баранова, в якій розглянуті емпіричні, гносеологічні та спеціально-юридичні аспекти істини в праві. Дещо пізніше цієї проблеми в контексті вирішуваних науково-теоретичних завдань торкалися вчені-фахівці з теорії та філософії права (С. Алексєєв, І. Байтін, А. Козловський, М. Козюбра, С. Максимов, О. Петришин, Л. Петрова, В. Тітов та ін.), а також галузевих правових наук (О. Аверін, М. Бондар, І. Петрухін, Г. Тимченко та ін.).

Істина у правовій реальності. З точки зору В. Баранова, істина в праві – одна з *об'єктивних властивостей* правової норми, в якій виражаються її сутність і напрям розвитку, але це така властивість норми права, наголошує вчений, яка «виражає міру здатності її змісту і форми служити відображенням дійсності» (курсив мій. – Є. Є.) суспіль-

ного буття» [2, с. 226, 227; 3, с. 183]. Повністю з такою позицією не можна погодитись, по-перше, у кінцевому рахунку метою пізнання є *встановлення істини*, яка не може бути визначена як *властивість* права чи його норм. Адже, якщо йдеться про властивості права (норм), то істина полягає у визначенні та констатації того, що *власне є властивостями* права. Наприклад, припустимо, що істиною є те, що право – це регулятор суспільних відносин, як і характерні для нього властивості: нормативності, формальної визначеності, системності, загальнообов'язковості тощо, які за юридичною природою характерні як для правових норм, так і права в цілому, що, до речі, не заперечує і сам автор. По-друге, сумнівно істину в праві визначати як властивість, що, гадаємо, відображає суб'єктивну позицію щодо її сприйняття. Властивість правової норми, як і права в цілому, може змінюватися будь-який раз, коли останні *за змістом* суперечитимуть, навіть хоча б частково, основоположним принципам соціальної справедливості, свободи, рівності, залишаючись, таким чином, без належного ціннісного орієнтира і підґрунтя.

Істина правової норми, вважає В. Баранов, – така її властивість, яка гносеологічно охоплює її зміст і форму. При цьому підкреслюється, що «істинність передусім належить до *інтелектуальної сторони змісту* правової норми (курсив мій. – Є. Є.), це така властивість норми права, яка виражає перевірену практикою міру здатності її змісту і форми у вигляді пізнавально-оцінювального образу відповідно відображати тип, вигляд, рівень чи елемент розвитку про-

гресивної людської діяльності» [2, с. 231]. Але думка вченого про те, що істинність належить до інтелектуальної сторони змісту і форми, усе ж є помилковою, оскільки в даному випадку сплутується процес пізнання істини із самою істиною, яка знаходиться поза цим процесом і певний час є невідомою для суб'єкта пізнання (знаходиться в пошуку), її ще потрібно знайти. Істина – об'єктивна категорія, а це залишається поза увагою автора, оцінюється вона як така (істина) в процесі пізнання і відкривається завдяки науково-пошуковій діяльності суб'єкта пізнання. Згадаймо, ще К. Маркс наголошував на тому, що «питання про те, володіє людське мислення предметною істинністю, зовсім не питання теорії, а практичне питання» [4, с. 1]. Вважаємо, що ця думка мислителя не втратила свого значення та актуальності й сьогодні, зокрема для правової науки.

Крім того, не можна погодитись із тезою, згідно з якою істина в праві обмежується змістом і формою, не охоплюючи нею інші аспекти, зокрема сутність, функції, принципи, насамкінець право у цілому. У такому разі навряд чи можна дізнатися, у чому насправді полягає істина в праві, є вона відповіддю на питання про відповідність права реальній дійсності, тобто його *достовірність*, або на точне, правильне, *об'єктивне* чи спотворене й облудне відображення цієї реальності. Але коли йдеться про істину в праві, то на передній план виступають його *достовірність* і *об'єктивність* як авторитетний офіційний регулятор суспільних відносин. У зв'язку з цим, розглядаючи питання об'єктивної істини в правовас-

тосовній діяльності, проф. С. Алексєєв цілком правильно наголошує, що до її предмета *не входить* вольова (інтелектуальна) сторона [5, с. 323].

Пошук істини у праві. При встановленні істини у праві (нормах) важливо визначити, наскільки вона має бути адекватною тому, що в праві (законах) є *соціальною справедливістю, свободою, рівністю* для кожного з членів суспільства. Адже саме в цьому, на наш погляд, полягає соціальна цінність права, довіра до нього, його авторитет у державі. Інакше втрачається будь-який сенс виявляти істину в праві та вважати його соціальною цінністю, якщо воно не буде втіленням названих загальнолюдських цінностей.

Стосовно інтелектуальної сторони змісту і форми в праві в контексті його істинності, то, як відомо, вони час від часу змінюються, що є закономірним у розвитку будь-якого суспільства. Наприклад, у кримінальному законодавстві постійно спостерігаються процеси декриміналізації злочинів, перекваліфікації останніх в адміністративні правопорушення і, навпаки, криміналізації певних діянь, скажімо, у сфері інформатики, комп'ютерних технологій, нових видів шахрайства в економіці, банківсько-кредитних відносинах тощо. Зміни в державному управлінні, коли наслідком його децентралізації є правове регулювання певної сфери суспільних відносин, здійснюване законом, стає предметом відання органів місцевого самоврядування.

Поділяючи наведений вище концептуальний підхід у дослідженні проблеми істини у праві, проф. М. Байтін вважає, що істинність правових норм по-

лягає в їх відповідності державній волі. Відповідними праву є тільки істинні норми. А «стосовно норм, що не відповідають державній волі суспільства, природним законам як моральній основі позитивного права, а також норм, що порушують права і свободи громадян, то це хибні (облудні) норми, які не повинні застосовуватися і підлягають у встановленому законом порядку зміні або скасуванню» [6, с. 73]. У такій позиції не можна не помітити певні суперечності, по-перше, виявляється, що право як державна воля складається принаймні з двох типів правових норм – істинних і хибних. Але як перші, так і другі є обов'язковими до виконання, підлягають застосуванню повноважними органами державної влади і місцевого самоврядування (судовими, управлінськими (адміністративними, правоохоронними)). Тому незрозумілою є думка автора про «норми, що не відповідають державній волі», зважаючи на те, що переважна більшість правових норм установлюється державною владою, у тому числі й названі (неістинні). У зв'язку з цим слушною є позиція проф. Л. Петрової, що «сама норма не істинна і не хибна: вона або дійсна, або недейсна» [7 с. 272]. З нашої точки зору, правова норма дійсна, якщо вона відповідає соціальній реальності і застосовується в регулюванні певних суспільних відносин. І навпаки, недейсність правової норми, незважаючи на її чинність, означає, що вона не використовується як регулятор даних відносин. Такі норми права, як відомо, підпадають під характеристику «мертвих», таких, що фактично втрамили силу.

Істинність праворозуміння. Таким чином, наведене вище про істину в праві свідчить, що ця тема в правовій науці є надто проблематичною, де про істину можна розмірковувати скільки завгодно теоретично і то умовно, наближаючись до неї або, навпаки, віддаляючись. Складність при цьому полягає у з'ясуванні головного питання, що насправді являє собою істина у праві або істинність його норм, що, у свою чергу, зумовлене складністю самого права. Тому незрозумілим є твердження, що «відповідними праву є тільки істинні норми». У зв'язку з цим постає питання, а що в такому разі означає право, яке за визначенням є виражена в законодавстві державна воля? Чому йдеться про належність до права тільки істинних правових норм, і як бути з неістинними? Узагалі, хто: законодавець чи хтось інший уповноважується (і ким?) оцінювати і вважати одні правові норми істинними, інші – неістинними? Як приклад наведемо положення ч. 2 ст. 3 Конституції України, згідно з яким «держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Природно постає питання: є цей припис істинним чи декларативною заявою про намір? В одних випадках держава в особі відповідних органів влади несе відповідальність перед людиною, є правовою і демократичною, проявляє своє соціальне призначення і т. д. Але у більшості інших випадків ця ж держава чомусь є непомітною, її органи влади неефективними, а в деяких політико-правових ситуаціях і бездіяльними. Відсутність усталеної практики реалізації зазначе-

ного конституційного положення істотно ускладнює його перевірку на предмет істинності, хоча його гуманітарний зміст і цілеспрямованість є цілком правильними.

Аналогічне можна стверджувати і про визначення: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» (ст. 1 Конституції України). Так само постають питання, як це визначення співвідноситься із практикою державного будівництва? Чи є Україна такою державою в дійсності, чи сформульоване положення – це поставлена мета і завдання на перспективу? Без сумніву, названі складові Української держави: суверенність, демократія, верховенство права та ін. є прагненням її народу і громадян створити її такою, як вона визначена в Основному Законі. Оскільки це прагнення відповідає спільним інтересам усього суспільства, то воно є істинним, хоча поки що не стало беззаперечним фактом існування такої держави в дійсності.

Точка зору, згідно з якою відповідними до права є тільки істинні норми, приховує думку про так зване «*чисте право*», ідея про яке свого часу була висунута німецьким філософом І. Кантом. В останні роки наукової діяльності ця ідея привернула увагу проф. С. Алексеєва, на думку якого, в ній важливо те, що «характеристика права як такого, звільненого від “усього іншого”» (курсив мій. – С. Є.), – одна з головних сторін власної логіки права і – що не менш важливо – його історії, коли право в процесі свого функціонування все більше виступає у своїй власній плоті» [8, с. 528]. Наведена теза слушна для міркувань щодо перспективи розвитку

права в суспільстві, водночас вона викликає більше питань, ніж дає на них відповіді. Зокрема, що мається на увазі: «право, звільнене від усього іншого», «власна логіка права», «право у своїй власній плоті»? Цілком зрозуміло, що в даному контексті думка вченого спрямована на пошук і визначення так званого «ідеального або чистого права». А це передусім – втілення у праві соціальної справедливості, свободи, рівності – надзвичайно важливого прагнення кожної людини і громадянина. Щоправда, автор застерігає від того, що «такого стерильного, чистого (до того ж “двічі очищеного”) права як якоїсь функціонуючої юридичної системи в нашому земному житті не було, немає і не буде ніколи» [8, с. 175]. У цьому, на наш погляд, можливо, й полягає *істина* щодо майбутньої долі *такого права*, його нетотожності законодавству (законам), в якому дійсно міститься чимало різних недоліків.

Припустимо, що суддя, здійснюючи підготовку справи до розгляду, дійшов висновку, що норма закону, під яку підпадають порушені в ній питання, на його думку, є хибною, отже, *неістинною*, а тому не може бути застосована. Добре відомо, що «судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону» (ч. 1 ст. 129 Конституції України). Це надзвичайно важливе положення, на наш погляд, потрібно сприймати не буквально, а розширено, маючи на увазі, що судді при здійсненні правосуддя мають за мету *встановлення істини* у розглядуваних справах. Суддя не вправі на свій розсуд вирішувати долю правової норми, яка хоча і є хибною, але залишається *чинною*

і функціонує в правовій системі держави, є обов'язковою до виконання судами, іншими суб'єктами правовідносин. До того ж судовий розсуд, як правильно пише відомий ізраїльський учений А. Барак, – це повноваження, надане законом судді, який наділений владою вибирати між двома або більше альтернативами, при цьому кожна альтернатива законна [9, с. 13].

До сутності правової істини. Щодо істини в праві чи істинності його норм, то в такому сенсі далеко не все з'ясовано і найважливіше те, що для правової науки та філософії права становить фундаментальну проблему. Так, аналізуючи окремі аспекти цієї теми, проф. А. Козловський зазначає, що «основна гносеологічна вада юридичної догми вже в тому, що вона завжди постає як істина, і все інше, як неістинне, має підганятися під неї», що «в догмі, – підкреслює він, – зупиняється пошук істини (тут і далі курсив мій. – Є. Є.), і це вже робить її принципово неістинною щодо мінливого, динамічного світу, який перебуває в постійному розвитку і саморозкритті. У такому світі істина не може бути незмінною, істина теж розкривається і розвивається» [3, с. 49]. Але ця думка лише підтверджує відомий вислів, що «немає вічних істин», як і не все, що визнано істинним, розвивається. Наприклад, хрещення Київської Русі відбулося в 998 р. – ця дата є незмінною і зафіксована як історичний факт. Або проголошення 24 серпня 1991 р. незалежності України, підтриманої всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 р.

Разом із тим не можна погодитися з твердженням, що в догмі (тобто нормі

права) припиняється пошук істини. Навпаки, та чи інша конкретна правова норма з моменту її видання законодавцем є відкритою для вдосконалення, перегляду змісту, форми і методів регулювання певного виду суспільних відносин, насамкінець втрати нею чинності та заміни її іншою нормою. Так, до Цивільного кодексу України, прийнятого 16 січня 2003 р. № 435-IV, після набрання ним чинності на цей час внесено майже 70 змін і доповнень. Аналогічний стан спостерігається в існуванні Цивільного процесуального кодексу України, ухваленого 18 березня 2004 р. № 1618-IV, який також перебуває в режимі постійних змін і доповнень. Ще більш яскравим прикладом є Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. № 2453-VI, до якого за досить короткий термін, тільки за 2010 р., внесено понад 10 змін, одна з яких була ухвалена Законом від 8 липня 2010 р. № 2456-VI, вже наступного дня після його прийняття. І це далеко не кінець, навпаки, такий процес, як організаційно-правова форма удосконалення судового законодавства, продовжується, як продовжується пошук найбільш оптимальної та наближеної до істини моделі судоустрою в Українській державі.

Звичайно, самі по собі ті чи інші зміни до названих кодексів України, як і до інших актів законодавства, у переважній більшості є доречними, зумовлені певними економічними та соціально-правовими причинами і спрямовані на вдосконалення системи законодавства в цілому. Проте чимало змін та доповнень до законів зумовлено поспіхом, неадекватним відображенням предмета

правового регулювання, потреб та інтересів суб'єктів правовідносин тощо. Крім того, надто помітними в законах є прорахунки, особливо в забезпеченні їх дії матеріально-фінансовими та іншими ресурсами. Крім того, не менш важливе значення має правильне застосування юридичної техніки (законодавчої стилістики, однозначного вживання термінів, структурування нормативно-правових приписів і т. ін.).

Але, на думку А. Козловського, «норма права, що виникла як результат складної пізнавально-аналітичної роботи суспільства... сформульована і прийнята у формі закону, тепер постає істиною в останній інстанції, на яку всі повинні орієнтуватися, використовувати її як критерій правильності своєї діяльності та страждати (санкція), коли вона цій істині не відповідає. Закон стає не просто істиною, а абсолютною істиною. Тобто в основу верховенства закону знову ж таки покладено його істинність і справедливість» [3, с. 182]. Ці міркування вченого схожі на висловлення, згідно з яким «тільки той, хто не сумнівається, перебуває в істині» [10, с. 191], що, як видно, зовсім не безспірно, передусім з огляду на характерну для нього суб'єктивність.

Розглянемо ці тези докладніше і почнемо з того, що в основу верховенства закону покладено не істину і справедливість, як вважає вчений, які ніби вже існують до схвалення даного закону, а соціально-правові кваліфікаційні критерії та ознаки. По-перше, закон за прийнятою в юридичній літературі характеристикою виражає *суверенну державну волю* народу, класу чи окремої соціальної групи. По-друге, закон після Кон-

ституції *має найвищу юридичну силу* в системі нормативних актів держави, він, таким чином, є *первинним правовим актом* в регулюванні суспільних відносин, усі інші юридичні акти, як відомо, видаються на основі і на виконання закону. По-третє, закон *має свій окреслений предмет правового регулювання* – це найбільш важливі суспільні відносини в державі.

Неважко зрозуміти, що в даному разі істинність, про яку йдеться, є науковим припущенням (гіпотезою), а не тим, що насправді може бути виявлено в процесі пізнання і відповідати тому, що є в реальній дійсності. Окрема правова норма може й не відповідати такій дійсності, зокрема суперечити їй, що, за логікою автора, повинна визнаватися неістинною. Але додержання і застосування останньої, як уже згадувалося, є обов'язковим для кожного суб'єкта правовідносин, отже, у даному сенсі ця норма права вважається істинною. Крім того, положення, що «закон є не просто істиною, а абсолютною істиною», не аналізуючи його змісту та функціонування в процесі реалізації, на наш погляд, є апіорним. Тим більше що автор не пояснює, у чому полягає різниця між «простою» і «абсолютною» істиною, що за критерії використовуються для цього? Для прикладу візьмемо визначення однієї з найважливіших категорій цивільного права – *правочину*. Так, ч. 1 ст. 202 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) встановлено, що «правочиною є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків». Це положення ЦК, на нашу думку, є істинним, оскільки правильно відображає його сутнісні ознаки, достат-

ньо підтвержене тривалою судовою та іншою юридичною практикою (нотаріальною, адміністративною, самоврядною) його застосування. Отже, наведене визначення правочину, як би не ставились до нього з точки зору, чи є це «проста» чи «абсолютна» істина, аж ніяк не залежить його соціально-правовий зміст і реальна сутність.

Дещо іншим є положення ст. 360 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), яким встановлено *порядок допуску* Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) до Верховного Суду України (далі – ВСУ), згідно з яким вирішення питання про такий допуск здійснюється колегією у складі п'яти суддів ВССУ без участі зацікавлених осіб (позивача-заявника, відповідача у справі, інших осіб). Відповідно до наведеної вище позиції А. Козловського *це правило істинне*, причому не має значення, проста чи абсолютна ця істина. Не можна сказати, що це правило ЦПК не відповідає дійсності (але якій?), адже на ньому ґрунтується сучасна судова практика ВССУ, проте чи є воно (законодавче правило) істинним, важко стверджувати, бо викликає сумніви в сенсі верховенства права. Зокрема, з нашої точки зору, таке правило ЦПК не узгоджується з положеннями статей 3, 38, 55, 124, 125 Конституції України щодо гарантій прав і свобод людини і громадянина. Останні, як свідчить практика, позбавлені права на безпосереднє звернення до найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції України за захистом своїх прав і свобод. У даному

випадку закон надав повноваження колегії суду вирішувати питання у справі, яка раніше вже була предметом його розгляду. У зв'язку з цим нагадаємо про існуюче давнє і загальноприйняте правило: «не можна бути суддею у власній справі», яке стало одним із важливих принципів цивілізованого судочинства, і що головне – так це його спрямування на забезпечення неупередженості, безсторонності й справедливості правосуддя.

Тому встановлений ЦПК порядок допуску справи до провадження ВСУ, на нашу думку, не є істинним, тому потребує принципово іншого підходу задля забезпечення гарантованого Конституцією права доступу кожного до правосуддя, зокрема реалізації цього права на безпосереднє звернення до ВСУ. Для цього, з точки зору правової істини і враховуючи наведені мотиви, вважаємо за доцільне викласти ст. 360 ЦПК у такій редакції:

«Стаття 360. Заява особи щодо перегляду судового рішення у справі та доданих до неї документів із висновком Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ направляється на розгляд Верховного Суду України».

У ЦПК містяться й інші положення, що викликають сумніви щодо їх істинності в контексті здійснення правосуддя неупередженим і безстороннім судом. Це стосується повноважень судді-доповідача одноособово, а не колегіально вирішувати питання відкриття касаційного провадження у справі, зупиняти виконання рішень місцевого та апеляційного судів, що набрали законної

сили, тощо. Не менш важливими для встановлення істини в порядку цивільного судочинства є *процесуальні строки*, передбачені чинним ЦПК, які ніби й спрямовані на «оперативність» та недопущення зволікання в процесі розгляду справ за касаційною скаргою, що саме по собі важливо для сторін, а насправді ставлять останніх у нерівне положення. До суду касаційної інстанції направляються різні за складністю справи, для вивчення кожної з яких судді-доповідачу ст. 328 ЦПК відведено всього три дні, що вочевидь замало. У такій ситуації суддя об'єктивно неспроможний усебічно, як того вимагає закон, дослідити матеріали касаційної скарги, здійснити їх належну перевірку на достовірність і підготувати обґрунтовані пропозиції (проекти ухвали або постанови) до їх розгляду на засіданні колегії суду. Тому і постає питання, чи можна в такому напруженому режимі вести мову про встановлення істини в конкретній судовій справі? Гадаємо, відповідь тут очевидна.

Аналіз процесуального законодавства України свідчить, що в ньому взагалі відсутня логіка визначення критеріїв установлення процесуальних строків для підготовки справ до розгляду суду і не тільки. Так, ч. 2 ст. 214 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС) для цього передбачено дводенний строк, ЦПК – триденний, а Закон «Про Конституційний Суд України» навіть не згадує про нього, тим самим надає повноваження вирішувати це питання судді-доповідачу або колегії цього Суду. З цих мотивів авторкою цієї статті запропоновано проект Закону

України «Про внесення змін до деяких статей Цивільного процесуального кодексу України», опублікований у журналі Верховної Ради України «Віче» № 18 (327) за 2012 р. У зв'язку з цим, як слушно наголошував Гегель, «позиція неупередженої людини проста і полягає в тому, що вона з довірою і переконанням дотримується *публічно визнаної істини* (курсив тут і далі мій. – Є. Є.) і *будує на цій міцній основі свій образ дії і надійне положення в житті*» [10, с. 46].

Складність пізнання правової істини. Свого часу, торкаючись розуміння права, І. Кант писав, що «це питання може також збентежити правознавця – якщо він не хоче впасти в тавтологію або замість загального рішення послатися на те, що затверджували коли-небудь закони якоїсь країни, – як сумнозвісне питання: “Що є істина?”», зверне не до вчителів логіки. Що слідуює по праву, тобто що говорять або говорили закони в тому чи іншому місці або в інший час, він ще може вказати; але чи те, чого вони вимагають, і який загальний критерій, на основі якого можна взагалі відрізнити правове і неправове, – це залишається для нього таємницею» [11, с. 309]. Ці судження великого філософа щодо осмислення сьогодні природи права є предметом жвавого обговорення в літературі, хоча треба відверто сказати, що прогрес теоретичної думки в цьому напрямі є ледве помітним.

Визнання права соціальною цінністю, проголошення його пріоритету перед публічною владою і верховенства в життєдіяльності суспільства надто далекі від того, що можна спостерігати

в реальній дійсності. З відомих причин існує серед громадян скептичне ставлення до вказаних можливостей права применшує сприйняття його норм і в цілому як істинну соціальну цінність. Адже добре відомо, що люди у своєму житті нерідко потрапляють у такі беззахисні ситуації, для них постає питання, а чи взагалі є право; якщо є, то що тоді називати правом?

Таким чином, питання, що є істиною в праві чи істинністю його норм, залишається для вчених-юристів, філософів, політиків поки що таємницею, розгадати яку, судячи з деяких спроб, до цього часу так і не вдалося. При цьому варто зазначити, що правова наука нерідко спотикалась на шляху пізнання права і держави, перебуваючи в постійному пошуку їх істинного розуміння. У різні історичні епохи розвитку права і держави це можна спостерігати на науково-теоретичних працях, трактатах, публічних виступах (діалогах), починаючи з виникнення права і держави і до їх сучасного стану. У цих працях і численних історичних пам'ятках ледве нещоразу спостерігається намагання правознавців, філософів і політиків різних світоглядів довести істинність отриманих результатів або принаймні показати якщо не їх істинність, то принаймні схожість із нею. У підсумку, як влучно зазначив Гегель, «ми бачимо, що істини, проголошені як такі одними, витісняються і відхиляються такими ж істинами, щедро поширеними іншими. Як виявити в цьому зіткненні істин те, що не старе чи нове, а перебуваючи, як виявити його серед цих безформно розбіжних думок, як відрізнити і затвердити їх, якщо не через

науку» [10, с. 46]. У цьому судженні великого філософа щодо істини в праві досить правильно підмічено те, що насправді відбувається в правовій науці в процесі її пізнання.

У зв'язку з цим достатньо нагадати, як свого часу підтверджувалась у літературі «істинність» учення марксизму щодо *поступового відмирання права і держави*, характеристики соціалістичної держави як «напівдержави», – *останніх і найвищих історичних типів* у розвитку суспільства. Проте все відбувалось із точністю до навпаки, і як свідчить історія людства, роль права і держави в суспільстві на кожному епохальному етапі його розвитку лише зростала. Їм, як *знаковим досягненням цивілізації*, об'єктивно притаманна велика історична перспектива. Тому теорії чи інші роздуми щодо поступового відмирання права і держави та їх заміни так званими «органами і правилами комуністичного самоуправління» принаймні можна віднести до різновидів соціальних утопій.

Разом із тим за всіх обставин, у яких перебуває розвиток права і держави, *пріоритет належить праву*, як і невідкладне впровадження в життєдіяльність суспільства *його верховенства*. У такому контексті проф. С. Алексєєв цілком слушно наголошував на тому, що «у людства немає іншого шляху і іншого способу вирішення глобальних проблем і труднощів, що загрожують тяжкими наслідками для людського роду, як *поставити в самий центр життя людей сучасне право*» (курсив мій. – Є. Є.) [12, с. 710]. Постає риторичне запитання, а чи не в цьому полягає істина в призначенні права?

Список використаної літератури

1. Андрос Е. И. Истина как проблема познания и мировоззрения / Е. И. Андрос. – Киев : Наук. думка, 1984. – 144 с.
2. Баранов В. М. Истинность норм советского права / В. М. Баранов ; под ред. М. И. Байтина. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1989. – 400 с.
3. Козловський А. А. Право як пізнання. Вступ до гносеології права / А. А. Козловський. – Чернівці : Рута, 1999. – 295 с.
4. Маркс К. Тезисы о Фейербахе / К. Маркс, Ф. Энгельс // Соч. – Т. 3. – 2-е изд. – М. : Гос. изд-во полит. лит., 1961. – С. 269–317.
5. Алексеев С. С. Общая теория права : курс : в 2 т. Т. II / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1982. – 360 с.
6. Байтин М. И. Сущность права. Современное нормативное правопонимание на грани двух веков / М. И. Байтин. – 2-е изд., доп. – М. : ООО ИД «Право и государство», 2005. – 544 с.
7. Петрова Л. В. Фундаментальні проблеми методології права. Філософсько-правовий дискурс / Л. В. Петрова. – Х. : Право, 1998. – 348 с.
8. Алексеев С. С. Самое святое, что есть у Бога на земле. Иммануил Кант и проблемы права в современную эпоху / С. С. Алексеев. – М. : Норма, 1998. – 416 с.
9. Барак А. Судейское усмотрение / Арон Барак. – М. : Норма, 1999. – 376 с.
10. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1980. – 524 с.
11. Кант И. Метафизика нравов. Введение в учение о праве. § В. Что такое право? / И. Кант // Антология мировой правовой мысли : в 5 т. Т. 3. Европа. Америка. XII–XX вв. – М. : Мысль, 1999. – 829 с.
12. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения / С. С. Алексеев. – М. : Норма, 2001. – 752 с.

Стаття надійшла до редколегії 19.03.2014.

Евграфова Е. Проблема истины в правовой науке и практике

Статья посвящена рассмотрению наиболее значимых теоретических аспектов истины в правовой науке и практике. Анализируется состояние разработки темы истины в науках теории и философии права, дана критическая оценка характеристики истины как свойства права (правовых норм). Подчеркивается объективность истины; только адекватно и точно сформулированное знание о ней является истинным. В социально-правовой реальности истину необходимо установить, а любое искажение знания об истине делает это знание неистинным, ошибочным, в том числе знание о праве и государстве.

Ключевые слова: истина, право, правовые нормы, объективность, социально-правовая реальность, факт.

Yevgrafova Ye. Issue of Truth in Legal Science and Practice

The article is devoted to consideration of the most significant theoretical aspects of truth in legal science and practice. The author provides analysis of condition of elaboration of topic as truth in sciences of legal theory and philosophy, critical evaluation of truth characteristic as legal quality (legal norms). It is underlined that as an object of cognition, truth is objective one. Therefore in social and legal reality it is necessary to find (discover) truth, but not to declare it at the discretion of investigators.

Issue of in law (norms) or scientific cognition's movement to it can be completely solved, if this cognition will achieve result which, according to the article, must be incontestable right of cognition. Now it is too early to make conclusion as for serious in elaboration of such topic as truth in scientific science. Today there are certain elaborations concerning this issue. In these elaborations important steps were made on the way of its philosophic and legal understanding

of «what is truth in law?» From the point of view of separate scientists, truth in law is one of objective characteristics of legal norm, where its essence and development direction, as well as degree of its ability and form to be reflection of reality, are expressed. It is impossible to agree with such position. Firstly, eventually aim of cognition is establishment of truth which cannot be determined as a characteristic of law or its norms. Secondly, it is doubtful to consider truth in law to be a characteristic. We consider that it reflects subjective position concerning its perception. Besides, it is incorrect to refer truth to intellectual part of contents and form in law, since in this case process of its cognition is confused with the truth. The last one is beyond this process and for some time is unknown for the subject of cognition. Truth is an objective category and is the result of scientific cognition.

The article provides critical analysis of views that truthfulness of legal norms consists in their accordance to state will. Only truthful norms correspond law. According to such position, law consists of at least two typical legal norms: truthful and false. But the first ones. As well as the second ones. Must be executed by all without distinction subjects of legal relations. Incorrectness of this point of view is presented on the examples of current legislation of Ukraine and court practice. While establishment of truth in law it is important to determine how adequate it must be concerning a thing that is recognized in law (laws) as social justice, freedom, equality for each member of society. The essence of social value of is in this fact, as it is underlined in the article. Otherwise, any sense to reveal truth in law (laws) and consider it to be such a value is lost. But, under all circumstances where development of law and state is held, priority pertains to law, as instant implementation of its rule into social life. The author of the article considers truthfulness of ideas of gradual «regression» of law and state. Unlike them, it is emphasized in the article that law and state are significant achievement of human civilization. Therefore, theories or other thoughts concerning their regression and substitution by so-called «bodies and rules of communistic self-government» at least can be referred to some sort of social utopia.

The author of article supports scientific position that humanity does not have another way to solve global problems and complications, which threaten with severe consequences for people, and to put contemporary law into the centre of their life. There is a rhetorical question: does truthfulness in law assignment consist of this?

Keywords: truth, right, truthful legal norms, objectiveness, real, false, legal fact.